

CPB Memo

Aan: Ministerraad

Centraal Planbureau
Bezuidenhoutseweg 30
Postbus 80510
2594 AV Den Haag
T 088-9846000
I www.cpb.nl
Contactpersoon
Suzanne van Gils

Datum:

Betreft: Werkplan 2017

1 Inleiding

Dit is het Werkplan 2017 van het Centraal Planbureau (CPB). Het bevat de belangrijkste plannen van het CPB voor het komende jaar, waarbij het zwaartepunt ligt op de belangrijkste publicaties. In de terugblik op 2016 zijn ook kerncijfers opgenomen die als infographic worden gepresenteerd. Het werkplan speelt een centrale rol voor het CPB in de context van de 'Aanwijzingen voor de Planbureaus'. Het wordt door de directeur van het CPB vastgesteld, nadat het door de Ministerraad is besproken en er inhoudelijke afstemming is geweest met de Centrale Plancommissie (CPC), de externe adviescommissie van het CPB. Daaraan voorafgaand zijn de plannen breed geconsulteerd bij andere belanghebbenden, met name de verschillende departementen. Aangezien het CPB organisatorisch een onderdeel is van het ministerie van Economische Zaken, blijven financiële en/of administratieve zaken buiten beschouwing, deze verlopen via het ministerie.¹ De financiering voor specifieke projecten wordt (deels) opgebracht door de verschillende departementen en de VNG.²

---

¹ In de Aanwijzingen voor de Planbureaus is geregeld dat er een 80-20-verdeling bestaat tussen het vaste budget en het variabele budget uit de opbrengsten van niet-commerciële onderzoeken. Het laatste gaat in de regel om werk voor ministeries of internationale organisaties, zoals de Europese Commissie. Hierover wordt separaat verantwoording afgelegd aan de desbetreffende partijen.

² Ministeries van EZ, BZK, VWS, SZW, I&M, OCW, V&J en Financiën.

2 Terugblik op 2016

Voor het CPB was het jaar 2016 een jaar met veel publicaties. De belangrijkste daarvan zijn de zes (omvangrijke) publicaties in de reeks Kansrijk Beleid. Deze publicaties kunnen door één, twee, of alle drie de planbureaus worden gemaakt. Dat hangt af van het onderwerp.

De volgende Kansrijkboeken zijn in 2016 verschenen:

- Kansrijk innovatiebeleid.
- Kansrijk transitiebeleid op de woningmarkt (met PBL).
- Kansrijk arbeidsmarktbeleid deel 2.
- Kansrijk mobiliteitsbeleid (met PBL).
- Kansrijk onderwijsbeleid.
- Kansrijk wetenschapsbeleid.

In de Kansrijkstudies wordt per thema een aantal beleidsopties verkend en op basis van bestaande literatuur en/of onderzoek wordt een uitspraak gedaan over de gevolgen van het implementeren van de desbetreffende mogelijkheden. Het doel is om politieke partijen (en andere belangstellenden) inzicht te geven in de economische, ruimtelijke, milieu- en/of sociaal-maatschappelijke effecten van beleidsopties op diverse terreinen. Dit is deels een tegemoetkoming voor het niet langer vaststellen van de zogenaamde programmaeffecten in *Keuzes in Kaart*. Dit was weer het gevolg van een aanbeveling van de evaluatiecommissie-Frijns (2013), die vaststelde dat het proces van het doorrekenen van de verkiezingsprogramma's te groot was geworden.

Duidelijk is dat de Kansrijkreeks goed wordt benut. De delen zijn bijna allemaal gepresenteerd in de verschillende commissies van de Tweede Kamer. Ook de ministeries en andere maatschappelijke organisaties laten weten dat zij gebruik maken van de bevindingen uit de Kansrijkreeks.

Doordat het kabinet de volledige periode vol maakt, is er voor partijen veel tijd om na te denken over de doorrekening van de verkiezingsprogramma's. Er zijn verschillende gesprekken geweest met de fractieleiders over hun wensen en wat het CPB voor ze kan betekenen. Tot begin 2017 zal het CPB voor een groot deel in het teken staan van de doorrekening van de verkiezingsprogramma's.

De eerste twee maanden van 2016 is de externe visitatie uitgevoerd. Voor het eerst zijn de wetenschappelijke kwaliteit en de beleidsgerichtheid van het CPB in een geïntegreerde visitatie meegenomen. Ook werd voor het eerst gebruik gemaakt van het Standard Evaluation Protocol (SEP) en het EriC protocol (Evaluating Research in Context). De visitatie is succesvol verlopen. De conclusie van de visitatie is dat de

maatschappelijke relevantie van het CPB excellent is en het onderzoek zeer goed. De visitatiecommissie heeft ook een aantal aanbevelingen gedaan. Aanbevelingen zijn bijvoorbeeld om de mogelijkheden van big data en beleidsexperimenten meer te benutten en om meer vaart te maken met de ontwikkeling van een nieuw macro-economisch model, in samenwerking met externe partijen. Ook zou het CPB zich onder meer duidelijker kunnen positioneren, stakeholders meer kunnen betrekken bij de keuzes van thema's en een meer proactieve communicatiestrategie kunnen hanteren. Aan deze punten is in 2016 gewerkt en zal ook deels in 2017 nog worden gewerkt. Verder adviseert de commissie dat het ministerie van EZ in gesprek gaat met het CPB en het CBS om gemakkelijker toegang te krijgen tot de data van het CBS. Vanaf begin 2017 start er in elk geval een pilot waarmee het CPB gemakkelijker toegang krijgt tot de data van het CBS. In 2017 wordt gekeken wat er nog meer gedaan kan worden om de toegang tot de data te verbeteren.

De jaarlijkse CPB Lecture werd dit jaar uitgesproken door James Robinson. De Lecture ging over zijn boek 'Why nations fail'. De Policy Brief die het CPB tegelijkertijd presenteerde, ging over de hervorming van belastingen en werd geschreven en gepresenteerd door Arjan Lejour. James Robinson gaf een uitgebreid interview in ESB, de Policy Brief kreeg aandacht in VN en Laura van Geest gaf er een interview over bij het FD. Later is in verschillende columns en artikelen nog regelmatig gerefereerd aan de boodschap van de Policy Brief.

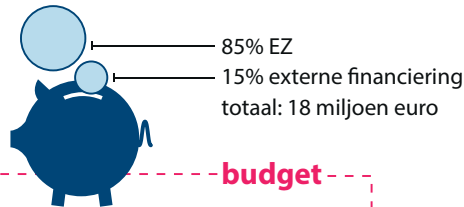
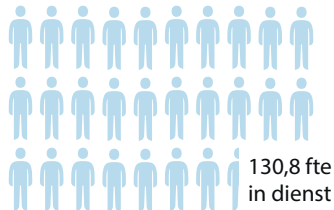
Naast de grote projecten leverden de CPB-medewerkers een fors aantal publicaties af in de overige reeksen (zie infographic). Van de Wereldhandelsmonitor (WTM) die maandelijks gepubliceerd wordt, is een interactieve publicatie gemaakt op de site. Deze is sinds eind 2016 online. Ook wordt gewerkt aan een vernieuwde vormgeving voor de belangrijkste publicaties van het CPB. De eerste pilotuitgaven met de nieuwe vormgeving zullen in 2017 verschijnen.

Het CPB drijft op de medewerkers. Het is van belang ook in de toekomst goede mensen aan te trekken en voldoende lang te behouden. In 2016 heeft het personeelsbeleid veel aandacht gekregen, onder andere door het ontwikkelen van een nieuwe aanpak voor de werving van nieuwe medewerkers, een gericht beloningsbeleid en aandacht voor mobiliteit.

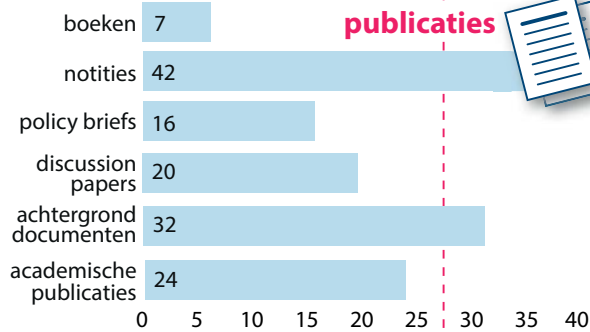
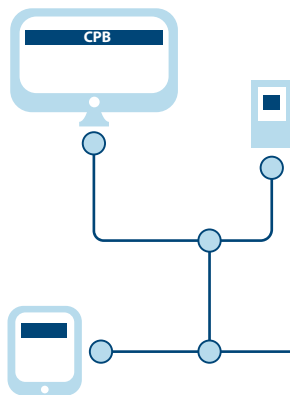
Ten slotte heeft het CPB in 2016 afscheid genomen van het vertrouwde pand aan de Van Stolkweg in Scheveningen. Sinds 1 oktober is het CPB gehuisvest in het centrum van Den Haag, aan de Bezuidenhoutseweg 30. Daar zit het onder één dak met de andere planbureaus, wat de samenwerking nog makkelijker zal maken. Bovendien zit de organisatie nu op loopafstand van de departementen en de Tweede Kamer. De verhuizing werd voorafgegaan door een grote transitie van de ICT. De ICT is uitbesteed en de CPB-onderzoeksomgeving is vernieuwd en aangesloten op de nieuwe omgeving. De infrastructuur is verplaatst naar het Rijksdatacentrum van Equinix in Amsterdam.

Cijfers over 2016

werknemers

Terugblik op 2016

digitale media

483.000 websitebezoekers
6896 volgers op Twitter

3 Sectoroverstijgende projecten

Naast de plannen per sector (zie de volgende hoofdstukken) is er ook een aantal sectoroverstijgende projecten. Een aantal hiervan is verleden jaar gestart, andere zijn nieuw.

Vorbereidingen op verkiezingen

Voor bijna alle sectoren geldt dat begin 2017 in het teken staat van de voorbereidingen voor een nieuwe doorrekening van de verkiezingsprogramma's, uitmondend in de publicatie *Keuzes in Kaart 2018-2021*. De Tweede Kamerverkiezingen staan gepland voor maart 2017.

Kansrijk-Beleidreeks (met SCP en PBL)

Er zijn in 2016 zes delen van de serie *Kansrijk Beleid* verschenen. In 2017 wordt de reeks geëvalueerd in lijn met de aanbeveling van de visitatiecommissie. Het CPB zal, samen met de andere planbureaus, bekijken en inventariseren bij de stakeholders

waar een vervolg gewenst is en/of welke nieuwe onderwerpen opgepakt kunnen worden.

Overige onderwerpen

Het CPB continueert het meerjarige onderzoek naar het belang van vermogens en schulden in de Nederlandse economie. Nederland kampt onder andere met afgenomen huizenvermogens, hoge hypotheekschulden en pensioenfondsen die onder druk staan. Vermogensopbouw heeft onder meer tot doel om onverwachte schokken te kunnen opvangen. In Nederland lijkt dat mechanisme tijdens de kredietcrisis niet optimaal gewerkt te hebben. In dit onderzoeksprogramma werken de programma's Belastingen, Financiële Markten en Macro Financieel met elkaar samen (gereed in het vierde kwartaal).

- De jaarlijkse Risicorapportage Financiële Markten signaleert en agendeert risico's voor de Nederlandse economie die samenhangen met ontwikkelingen in de financiële sector. De programma's Financiële Markten en Macro Financieel publiceren deze rapportage ten behoeve van de Tweede Kamer (gereed in het tweede kwartaal).
- Het CPB onderzoekt de effecten van Quantitative Easing (QE) op de Nederlandse economie en beleid. Dit is een samenwerking van de programma's Macro Financieel en Financiële Markten. Vragen hierbij zijn: welke afbouwscenario's zijn mogelijk en wat zijn daarvan de mogelijke gevolgen voor de macro-economie? Deze analyse wordt benut voor het door de Tweede Kamer gevraagde onderzoek naar de effecten van de lage rente. Op 8 juni 2017 vindt over dit onderwerp de jaarlijkse CPB Lecture plaats. Professor Ricardo Reis (London School of Economics) zal deze uitspreken. Het onderwerp voor de workshop en Lecture zal de economische en beleidsmatige gevolgen van onconventioneel monetair beleid zijn (de Policy Brief is gereed in het tweede kwartaal).
- Aankomend jaar zal worden gewerkt aan verbeteringen van het ramingsinstrumentarium. Dit is een samenwerking van de programma's Macro, Arbeid, Sociale Zekerheid, Internationale Analyse en Macro Financieel.
- Het CPB bereidt zich voor op het jaarlijks leveren van ramingen voor de middellange termijn opleveren en de budgettaire effecten van belastingmaatregelen certificeren, conform de aanbeveling van de studiegroep begrotingsruimte. Dit vergt eenmalig een investering in instrumentarium en vervolgens jaarlijks extra inzet. Dit is een gezamenlijk project van de programma's Macro, Internationale Analyse, Arbeid, Sociale Zekerheid en Overheidsfinanciën.
- Het CPB zal verder de regionale en nationale prijselasticiteiten van extra woningaanbod onderzoeken. Daarmee kan ook de woningaanbodselasticiteit in het woningmarktmodel opnieuw worden gevalideerd. Dit is een samenwerking van de programma's Stad, mobiliteit en regio en Belastingen (gereed in het derde kwartaal).

- Ten slotte werkt het CPB met het CBS, PBL en SCP op verzoek van de Tweede Kamer aan een doorontwikkeling van de Monitor Duurzaam Nederland naar een eventuele, nieuwe Monitor Brede Welvaart.

Follow Up Visitatie Commissie

De aanbevelingen van de visitatiecommissie krijgen in 2017 een nader vervolg. Los van de inhoudelijke aanbevelingen rond het macro model, big data en evaluatie van de Kansrijkreeks, wordt de hand gelegd aan een vernieuwing van de communicatiestrategie, het verder uitwerken van het HRM-beleid, het verhelderen van de positionering van het CPB en het verbeteren van de samenwerking met andere disciplines (zo trekt elke sector voor 2017 een academische partner aan met een niet-economische achtergrond).

4 Sector Publieke financiën

De sector Publieke financiën wil een breed vertrouwde bron zijn van ramingen, second opinions en economische (beleids-)analyses op het terrein van de publieke financiën. Hiervoor maakt de sector reguliere ramingen van de overheidsfinanciën en de koopkrachtontwikkeling ten behoeve van de begrotingscyclus. Het onderzoek van de sector draagt bij aan inzicht in de optimale inrichting van het begrotingsbeleid, de belastingstructuur en de sociale zekerheid. Naast de eindverantwoordelijkheid voor de productie van kortetermijnramingen, zoals Centraal Economisch Plan (CEP) en Macro Economische Verkenning (MEV), verleent de sector op verzoek beleidsondersteuning aan (voornamelijk) ministeries en politieke partijen. Academische partners van de sector zijn de hoogleraren Bas Jacobs, Koen Caminada, Sybren Cnossen en Lex Meijdam. Evert Verhulp wordt academische partner met een niet-economische achtergrond.

Het **Programma Belastingen** (BEL) binnen de sector Publieke Financiën streeft naar structurele beleidsanalyses van de Nederlandse belastingen. Een tweede aandachtspunt is het effect van fiscale en subsidiemaatregelen op een betere werking van de woningmarkt. Voor de veelal empirische analyses wordt gebruik gemaakt van schattingsmodellen en simulatiemodellen. Naast een goed nationaal netwerk participeert BEL ook in een consortium van internationale onderzoeksinstituten voor DG Taxud.

Accent 1: Belastingen op kapitaalinkomens

Een belangrijk accent voor 2017 bij de projecten is, net als in 2016, de transitie naar een beter stelsel van belastingen op kapitaalinkomens, voortbouwend op de Policy Brief 'Naar een meer uniforme belasting op kapitaalinkomen'. Hierbij past ook een verdere analyse van fiscale prikkels voor zzp'ers, dga's en (multinationale) ondernemingen. In 2017 wordt de, in 2016 gestarte, vergelijking tussen de fiscale prikkels van werknemers, zzp'ers en dga's afgerond, waarbij vooral aandacht is voor de mogelijke belastingarbitrage tussen ib- en vpb-ondernemers. Daarnaast zal het

programma aandacht besteden aan de mogelijke afwentelings- en ontwijkingseffecten van de crisisheffing voor topinkomens in 2013 en 2014.

Bij de internationale beleidsconcurrentie van de vennootschapsbelasting (vpb) komen naast motieven voor de vestingplaats ook belastingontwijking en de gecoördineerde beleidsinitiatieven tegen de uitholling van de belastinggrondslag aan bod. In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van een versie van CORTAX (een model voor de internationale effecten van de vpb op buitenlandse investeringen, de belastinggrondslag en werkgelegenheid). Een belangrijk onderwerp daarbij is een evenwichtiger fiscale behandeling van het eigen en vreemd vermogen.

Accent 2: MICSIM

Begin 2015 heeft het CPB het nieuwe microsimulatiemodel (MICSIM) in gebruik genomen. Dit model wordt gebruikt voor de integrale analyse van de inkomens-, budgettaire en arbeidsaanbodeffecten van wijzigingen in de inkomstenbelasting, uitkeringen en toeslagen. Daar is in 2016 ook het arbeidsaanbod van zzp'ers aan toegevoegd. In 2017 wordt onderzocht of het mogelijk is de gevolgen van fiscale wijzigingen op de winstinkomens van zzp'ers in het model te zetten..

Accent 3: Onvrijwillige werkloosheid

Naar aanleiding van reacties op 'Kansrijk arbeidsmarktbeleid' wordt in 2017, in het kader van MICSIM en dus voor de lange termijn, opnieuw naar onvrijwillige werkloosheid gekeken. Dit doet het programma bijvoorbeeld door meer recente data mee te nemen waarin de werkloosheidsstijging tijdens de crisis is verwerkt. Ook worden restricties aan de vraagzijde meegenomen. Daarbij werkt het CPB samen met de Universiteit van Leuven, waar een model met deze restricties is ontwikkeld. Het is nog de vraag of hierover in 2017 zal worden gepubliceerd. Zoals gebruikelijk wordt dit project intern breed (onder andere met het programma Arbeid) afgestemd.

Accent 4: Fiscaal en woonsubsidiebeleid

Daarnaast wil BEL bekijken of de effecten van het fiscale en woonsubsidiebeleid voor verschillende groepen in 2017 in kaart kan worden gebracht. Aanleiding hiervoor is de discussie naar aanleiding van de publicatie *Kansrijk woonbeleid* hierover. Er worden hierbij wel wijzigingen doorgevoerd. Zo worden de subsidievoeten direct aan de beleidsinstrumenten gekoppeld. Een ander onderzoeksthema betreft het gedrag en de rol van woningcorporaties als het gaat om woningaanbod en huurverhogingen, mede als respons op de verhuurdersheffing.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Achtergronddocument met geactualiseerde vpb-simulaties met CORTAX (tweede kwartaal).
- Policy Brief en Discussion Paper over fiscale ondernemingsfaciliteiten (derde kwartaal).

- Achtergronddocument over de MICSIM-aanpassingen (derde kwartaal).
- Notitie over prijselasticiteit van woningaanbod in Nederlandse regio's (derde kwartaal met sector 5).

Het programma **Inkomens, Prijzen en Sociale Zekerheid** maakt onafhankelijke economische ramingen en ex-ante beleidsanalyses over de koopkracht en sociale zekerheid. Het programma is verantwoordelijk voor het microsimulatiemodel MIMOSI en een aantal kleinere modellen voor lonen, inflatie en uitgaven aan sociale zekerheid. Het programma doet de komende jaren onderzoek ter versterking van de kwaliteit van de ramingen en beleidsanalyses. Daarnaast richt het programma zich op de inrichting van de sociale zekerheid en de uitdagingen die volgen uit langetermijntrends op de arbeidsmarkt en de maatschappij.

Accent 1: Inkomensongelijkheid

Het programma werkt in 2017 aan onderzoeken naar de inflatie en de inkomensongelijkheid (en de invloed van beleid). De mate van inkomensongelijkheid en veranderingen in inkomensmobiliteit worden over de tijd in kaart gebracht op basis van administratieve gegevens. Het gedetailleerde model MIMOSI biedt bij uitstek de mogelijkheid om de invloed van beleid weer te geven op de inkomenspositie en inkomensveranderingen. Uit onderzoek blijkt dat de primaire inkomensongelijkheid is gestegen, maar de netto inkomensongelijkheid niet. Het doel van het onderzoek is om de invloed van demografische en economische factoren enerzijds en het beleid, waaronder sociale uitkeringen en directe belastingen anderzijds, te ontleden.

Accent 2: MIMOSI

Een tweede accent in 2017 betreft de herziening van het model MIMOSI met als belangrijk onderdeel een overgang van programmeertaal SAS naar open-source programmeertaal R. Dit zal leiden tot onder meer lagere kosten en meer transparantie. Verder zal het programma werken aan een verbetering van de inzichten en ramingen voor inflatie. Dit is van belang omdat inflatie een belangrijke invloed heeft op de koopkracht. Tot slot werkt het programma aan een verkennend onderzoek naar de internationale ontwikkeling van de arbeidsinkomensquote en de mogelijke invloed van de uitzonderlijk sterke toename van het aantal zelfstandigen in Nederland.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Policy Brief over inkomensongelijkheid en –mobiliteit en effect van beleid (vierde kwartaal).
- Discussion Paper over structurele aspecten inflatieraming (vierde kwartaal).

Het **programma Overheidsfinanciën** maakt ramingen en analyses van de overheidsfinanciën. Het programma maakt ook in 2017 de vier reguliere

kortetermijnramingen. Verder werkt het programma aan tegenbegrotingen en geeft het beleidsondersteuning. Het programma vertegenwoordigt het CPB in internationale fora van independent fiscal institutes (ifi's).

Naast de reguliere kortetermijnramingen werkt het programma in 2017 aan middellangetermijnverkenningen, in ieder geval een MLT in het voorjaar. Het programma is sterk betrokken bij de doorrekening van de verkiezingsprogramma's van politieke partijen (Keuzes in Kaart). Na de verkiezingen is het programma betrokken bij een eventuele doorrekening van het regeerakkoord. Na de totstandkoming van het nieuwe kabinet zal de middellangetermijnverkenning worden geactualiseerd op basis van het regeerakkoord.

Accent 1: Aanpassingen instrumentarium

Het instrumentarium, met name het EMU-model, zal op basis van het regeerakkoord worden aangepast voor de gewijzigde begrotingsregels en verschuivingen van de kaders (bijvoorbeeld voor het Sociale Domein). Dan zal ook de database voor de beleidsmatige lastenontwikkeling worden gemoderniseerd. Conform het advies van de Studiegroep Begrotingsruimte werkt het programma mogelijk aan de certificering van belasting- en premiemaatregelen. Daarnaast wordt onderzoek gedaan naar de productiviteit van de overheid.

Accent 2: Overheidstekort en -schuld

Een volgend accent in 2017 is de ontwikkeling van een stochastisch model, geschikt om kansverdelingen rond bepaalde gebeurtenissen en effecten te stimuleren. Dat model laat zien hoe overheidstekort en -schuld zich ontwikkelen wanneer rekening wordt gehouden met het karakter van financiële en economische variabelen als lonen, inflatie, rente en aandelenrendement. Ook worden crisisscenario's ingebouwd waarin aandelenkoers en bbp een scherpe val laten zien. Het model kan worden gebruikt voor schokproeven. In een later stadium kan het model worden ingezet om alternatieven door te rekenen voor de huidige EU-begrotingsregels. Het model bouwt voort op de Policy Brief 2013/08 'Early Warning Indicators for Debt Sustainability' en verschilt hiervan doordat het beleid exogeen is.

Dit project leidt tot een Policy Brief over kwetsbaarheden van de overheidsbegroting.

Accent 3: Economische en budgettaire effecten overheidsuitgaven

In 2016 kwam de eerste versie gereed van het multiplier-threshold model met behulp waarvan de economische en budgettaire effecten van overheidsuitgaven kunnen worden gesimuleerd. Het model kan worden gebruikt voor gevoeligheidsanalyses op het terrein van schuldhoudbaarheid, gegeven bepaalde veronderstellingen over hysteresis en multipliers. In 2017 zal het programma dit model uitbreiden zodat overheidsconsumptie en overheidsinvesteringen van elkaar kunnen worden onderscheiden. Het doel blijft om per jaar de drempelwaarden van de multiplier te

inventariseren die de overheidsschuldquote ongewijzigd laat bij tekortreducerende maatregelen.

De onderzoeken in 2017 zijn onderdeel van het langjarige onderzoeksprogramma dat zich richt op kwetsbaarheden in de openbare financiën en de interactie tussen de overheidssector en de rest van de Nederlandse economie.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Policy Brief over kwetsbaarheden overheidsbegroting (vierde kwartaal).
- Discussion Paper 'Vulnerability of government budgets' (vierde kwartaal).
- Achtergronddocument over dynamisering van het multiplier-threshold model (derde kwartaal)

5 Sector Macro-economische analyse

De sector Macro-economische analyse wil een breed vertrouwde bron zijn voor de macro-economie van de Nederlandse overheid. De sector maakt ramingen voor de korte en middellange termijn voor de Nederlandse en internationale economie en analyses van macro-economische ontwikkelingen en beleidsvragen. Macro-economische ontwikkelingen die hoog op de onderzoeksagenda staan, zijn de afnemende groei van de wereldhandel, de gematigde groei van de productiviteit en het belang van vermogens en schulden voor bestedingen van huishoudens. Vragen die aandacht krijgen variëren van monetair beleid en vrijhandelsverdragen/vrij verkeer van personen tot een bijdrage aan Keuzes in Kaart. Het ontwikkelen van een nieuw macromodel is een belangrijk accent voor 2017. Dit leidt tot een doorgaande kwaliteitsverbetering van het ramingsinstrumentarium. De academische partners zijn Robert Inklaar, Jacques Pelkmans, Eddy Dorslaer en Dirk Schoenmaker. Naar een academische partner met een niet-economische achtergrond wordt nog gezocht.

Het programma **Internationale Analyse** maakt ramingen en analyses van de internationale economische ontwikkeling op de korte en middellange termijn. Het programma publiceert elke maand de Wereldhandelsmonitor (WTM) en maakt vier keer per jaar een raming van ontwikkelingen in de internationale economie die voor Nederland relevant zijn. Het instrumentarium voor de ramingen wordt continu verbeterd en aangescherpt.

Het programma onderzoekt de invloed van internationale factoren op de Nederlandse economie. Hierin stelt het programma de effecten van de globalisering op Europa en Nederland centraal. Voorbeelden hiervan zijn de veranderingen in de wereldhandel, de effecten op inkomensongelijkheid en de economische effecten van vrij verkeer van personen (migratie).

Accent: Global trade slowdown

Binnen het onderzoek naar de veranderingen in de wereldhandel, staat de *global trade slowdown* centraal. Na een periode waarin de wereldhandel twee keer zo hard groeide als de wereldeconomie, is de groei van de wereldhandel sterk vertraagd. Vragen die beantwoord worden, zijn: wat zijn oorzaken hiervan (welke rol speelt China) en wat zijn de effecten op de voor Nederland relevante wereldhandel?

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Policy Brief over economische effecten van vrij verkeer van personen (tweede kwartaal).
- Discussion Paper over de impact van de *global trade slowdown* op de voor Nederland relevante wereldhandel (vierde kwartaal).

Het programma **Macro Financieel** analyseert de effecten van ontwikkelingen in de financiële sector op de macro-economie. Het aanvullende onderzoek vanuit micro-economisch perspectief vindt plaats in het programma Financiële markten. Het programma kent in 2017 twee accenten: de rol van vermogen en schulden en de interacties tussen de reële en financiële economie. De afgelopen jaren zijn de invloed van vermogens en schulden op de reële economie en de rol van de financiële sector daarbij opnieuw duidelijk geworden.

Accent 1: Vermogens en schulden

Er wordt in 2017 onderzoek gedaan naar het belang van vermogens en schulden in de Nederlandse economie (zie ook hoofdstuk 3). Nederland kampt onder andere met afgenomen huizenvermogens, hoge hypotheekschulden en pensioenfondsen die onder druk staan. Dit raakt de vermogensopbouw van jongeren en ouderen op uiteenlopende wijze en roept de vraag op of de opbouw van vermogens en schulden wel optimaal over de levensloop verloopt.

Accent 2: Interacties tussen reële en financiële economie

Het programma onderzoekt verder de interacties tussen de reële en de financiële economie. De risico's vanuit de financiële sector beïnvloeden de macro-economie. Andersom is de financiële stabiliteit afhankelijk van ontwikkelingen in de reële economie. In 2017 zal het onderzoek naar de effecten van de afbouw van het Quantitative Easing (QE) programma van de ECB op de reële economie centraal staan. Daarnaast zal begonnen worden met de modellering van de belangrijkste interacties tussen de financiële en reële economie. Dit kan dienen als een satellietmodel voor het nieuwe macromodel van het CPB.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Policy Brief over afbouw van Quantitative Easing (tweede kwartaal, in samenwerking met het programma Financiële Markten).
- Discussion Paper over vermogensopbouw over de levensloop (vierde kwartaal).

Het programma **Macro** doorgrondt de mechanismen achter macro-economische ontwikkelingen en wendt deze kennis aan om macro-economische ramingen op korte en middellange termijn te verrichten. Zo wordt inzicht geboden in de macro-economische gevolgen van beleidswijzigingen en (grote) exogene gebeurtenissen. Het programma verwerkt de verworven inzichten in een modern en transparant instrumentarium voor de korte- en middellangetermijnvoorspellingen.

Accent 1: Nieuw macromodel

Halverwege 2015 is het programma begonnen met de ontwikkeling van een nieuw macromodel voor de korte en middellange termijn. In 2017/2018 wordt het kernmodel afgerond. In 2018 zal het getest worden in de operationele ramingsomgeving. In lijn met aanbevelingen van de visitatiecommissie wordt een transparant en modern macromodel ontwikkeld dat aansluit bij de stand van de economische wetenschap. Het traject wordt begeleid door een internationale wetenschappelijke klankbordgroep.

Accent 2: Productiviteitsgroei

In 2016 is gestart met een meerjarige onderzoekslijn naar de matiging van de productiviteitsgroei en de mogelijke rol die beleidsmakers kunnen spelen in de beperking hiervan. De focus van het onderzoek ligt dit jaar op een mogelijke productiviteits-*slowdown* op macroniveau en het niveau van de bedrijfstak. Daarnaast wordt gekeken naar trage aanpassingsmechanismen ten gevolge van misallocatie van kapitaal en de terugloop in de gemiddelde productiviteit doordat de kopgroep van hoogproductieve bedrijven kleiner wordt.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Discussion Paper *Conditional Forecasting Using Nonlinear Models With Forward-Looking Expectations* (eerste kwartaal).
- Discussion Paper *How strong is the evidence for a productivity slowdown: a sectoral analysis?* (derde kwartaal).

6 Sector Arbeid, onderwijs en pensioenen

De sector Arbeid, Onderwijs en Pensioenen verricht economische analyses en ramingen op deze drie gebieden. De analyse van de verkiezingsprogramma's en het regeerakkoord leggen in 2017 beslag op de sector, waardoor er minder ruimte is voor onderzoeksprojecten dan in andere jaren. Op onderwijsgebied wordt een aantal experimentele studies afgerond waarbij onder andere gekeken wordt naar effectief beleid tegen voortijdig schoolverlaten en beleid om excellente docenten aan te trekken. De programma's Arbeid en Pensioenen onderzoeken beide het uittredingsgedrag in relatie tot de eerste- en tweedepijlerpensioenen (o.a. de AOW-leeftijd en deeltijdpensioenarrangementen). Alle programma's investeren in 2017 in het instrumentarium dat wordt gebruikt bij de ramingen en ex-ante evaluaties van beleid. De hoogleraren Casper van Ewijk, Pierre Koning en Dinand Webbink zijn de academische partners. Bas Haring wordt academische partner met een niet-economische achtergrond.

Het programma **Arbeid** analyseert de werkgelegenheid en werkloosheid ten behoeve van de ramingscyclus. Het onderzoek heeft tot doel om de arbeidsmarktramingen te verbeteren en is daarbij gericht op het beter begrijpen van beleidsrelevante onderdelen van de Nederlandse arbeidsmarkt. In 2017 leggen de analyse van de verkiezingsprogramma's en het regeerakkoord een fors beslag op het programma. Daarnaast wordt het instrumentarium om de arbeidsmarkt te monitoren en te interpreteren verder ontwikkeld.

Accent 1: Dynamiek van de arbeidsmarkt

Het programma doet onderzoek naar de dynamiek op de arbeidsmarkt met daarbij een focus op de werkloosheid. Het programma start een meerjarig onderzoek naar verdringing op de arbeidsmarkt. Dit moet in 2018 tot een publicatie leiden. In dit onderzoek staat de vraag centraal of nieuw arbeidsaanbod – bijvoorbeeld via migratie, open grenzen of subsidiëring via de Participatiewet – nadelig is voor specifieke groepen in de samenleving, zowel op korte als op langere termijn.

Accent 2: Langer doorwerken

De andere projecten richten zich dit jaar op vraagstukken rond langer doorwerken. In het najaar van 2017 verschijnt een Policy Brief over deeltijdpensionering. Verder wordt samen met het programma Pensioenen onderzoek gestart naar het participatie-effect van de verhoging van de AOW-leeftijd.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Policy Brief over Deeltijdpensioen (vierde kwartaal).
- Discussion Paper over de dynamiek op de arbeidsmarkt (vierde kwartaal).

Het programma **Onderwijs** brengt de effecten van onderwijsbeleid in kaart. In 2017 wordt een aantal beleidsevaluaties afgerond op basis van een experimentele opzet. De resultaten van dit onderzoek versterken de kennisbasis over onderwijsbeleid en kunnen in de volgende editie van *Kansrijk onderwijsbeleid* worden meegenomen. Het eerste experiment vond plaats bij drie ROC-instellingen, die manieren bedachten om voortijdig schoolverlaten op het mbo tegen te gaan. De tweede evaluatie gaat over twee programma's om talentvolle studenten te verleiden om leraar te worden in het voortgezet onderwijs: 'Eerst de Klas' en de 'Onderwijstraineeships'.

Accent 1: Onderkant van de vaardigheidsverdeling

Het in 2016 gestarte onderzoek naar de 'onderkant van de vaardigheidsverdeling' wordt in 2017 voortgezet. Het programma onderzoekt het effect van extra onderwijsachterstandsmiddelen (uit de impulsgebiedentoeslag) op leerlingprestaties in het primair onderwijs. Verder wordt de startkwalificatie onderzocht – de verplichting om minimaal een havo-/vwo- of mbo 2 of 3-diploma te behalen. De vraag is of deze maatregel helpt om leerlingen een hoger diploma te laten halen. Een andere vraag is of de ambitie op een voldoende niveau ligt om een goede aansluiting op de arbeidsmarkt te bereiken. Bij dit onderzoek naar de waarde van de startkwalificatie worden ook gedragseconomische inzichten gebruikt.

Accent 2: Relatie tussen schooltijden en de arbeidsparticipatie van ouders

Ook onderzoekt het programma de relatie tussen schooltijden en de arbeidsparticipatie van ouders. Onderzocht wordt of continuroosters een positief effect hebben op de arbeidsparticipatie van ouders. Hiervoor maakt het CPB gebruik van diverse experimenten waarbij scholen in bepaalde gemeenten overstappen naar een meer geïntegreerd aanbod van kindvoorzieningen.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Discussion Paper over Onderwijsachterstandenbeleid (eerste kwartaal).
- Discussion Paper over Effectiviteit scholingsaftrek (eerste kwartaal).
- Discussion Paper over Eerst de Klas en Onderwijstraineeships (derde kwartaal).
- Discussion Paper over drie experimenten om voortijdig schoolverlaten tegen te gaan (derde kwartaal).
- Discussion Paper over verschillende schooltijdenarrangementen en arbeidsparticipatie (vierde kwartaal).

Het programma **Pensioenen** verricht onderzoek, maakt ramingen en ondersteunt de beleidsvoorbereiding op het terrein van pensioenen en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op de lange termijn. Het programma draagt in 2017 bij aan de analyse van de verkiezingsprogramma's en het regeerakkoord en biedt daarnaast beleidsondersteuning bij de verdere uitwerking van toekomstige pensioencontracten en de vormgeving van een transitie.

Accent 1: Herziening GAMMA

Het instrumentarium voor de bepaling van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, GAMMA, wordt in 2017 verder herzien.

Accent 2: Eerste- en tweedepijlerpensioen

Het programma rondt verder het onderzoek af naar de verhouding tussen de eerste en tweede pensioenpijler en publiceert een onderzoek naar keuzevrijheid in de uitkeringsfase van pensioenregelingen in andere landen. In samenwerking met het programma Arbeid wordt een onderzoek opgestart naar de effecten van een verhoging van de AOW-leeftijd op de uittredingsleeftijd.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Discussion paper over verhouding van eerste en tweede pensioenpijler (eerste kwartaal).
- Netspar Design paper over keuzevrijheid in de uitkeringsfase van pensioenregelingen (eerste kwartaal).
- Achtergronddocument over GAMMA (vierde kwartaal).

7 Sector Marktordening

De sector Marktordening wil een breed vertrouwde bron zijn van economische analyses op het gebied van ordenings-, transitie- en reguleringsvraagstukken vanuit een Nederlands en Europees beleidsperspectief. Centraal staat de vraag welke taken het best door de overheid kunnen worden uitgevoerd, welke door de markten en hoe overheidsinterventie die markten beter kan laten functioneren. Enkele vragen die beantwoord worden, zijn: hoe kan zorg doelmatiger, hoe stimuleren we innovatie en hoe dragen financiële markten op een robuuste manier bij aan de economie. De sector wil een gezaghebbende en breed vertrouwde bron zijn van wetenschappelijke economische onderbouwing voor beleid op het vlak van ordeningsvraagstukken rond zorg, innovatie en wetenschap en financiële markten. De sector is ook eindverantwoordelijk voor de jaarlijkse Risicorapportage Financiële Markten voor de Tweede Kamer, de zorgramingen en bracht vorig jaar de Risicorapportage cybersecurity economie uit. De Academische partners zijn de hoogleraren Jan Boone, Robert Dur, Wolter Hassink en Erik Schut. Anna Gerbrandy wordt academische partner met een niet-economische achtergrond.

Het programma **Zorg** draagt bij aan de beleidsdiscussie over de zorg. Dit doet het programma via onderzoek met de nadruk op ordenings- en transitievraagstukken in het voortdurend veranderende Nederlandse zorgstelsel. Het programma speelt in op actuele thema's over concurrentie in de zorg, de rol van zorgaanbieders en zorgverzekeraars in het zorgstelsel, de inrichting van de langdurige zorg, de mate van solidariteit in de zorg en de verdeling van verantwoordelijkheid tussen overheid en

burgers. Het langetermijnperspectief van het onderzoek is gericht op grotere doelmatigheid in de zorg. In 2017 liggen de accenten van het programma op het keuzegedrag van verzekerden voor een zorgpolis, het bepalen van gedragseffecten bij zorgaanbieders en op de vraag hoe verzekerden reageren op het eigen risico. Bij dit laatste onderwerp geeft het programma invulling aan een van de, door de technische werkgroep Zorgkeuzes in Kaart geconstateerde leemtes. Verder verkent het CPB de mogelijkheden voor empirisch onderzoek naar de doelmatigheid van het Nederlandse zorgstelsel.

Accent 1: Effecten eigen risico en eigen risico model

Steeds meer gemeenten geven mensen met een laag inkomen de mogelijkheid om het verplichte eigen risico te verzekeren. Verder kunnen mensen sinds de invoering van de zorgverzekeringswet ook voor een vrijwillig eigen risico van maximaal 500 euro kiezen. Zij betalen dan een lagere zorgpremie. Het programma zal de effecten van (vrijwillig) eigen risico bij verzekerden en verzekeraars, onder andere risicoselectie en moreel risico, in kaart brengen. Deze resultaten zullen worden gebruikt om een microsimulatiemodel voor de doorrekening van verschillende vormen van eigen betalingen in de curatieve zorg te ontwikkelen, zoals het verplicht eigen risico, een vaste eigen bijdrage per verrichting, het inkomensafhankelijk eigen risico en het Zwitserse 'two-tier'systeem.

Accent 2: Reactie van zorgaanbieders in de GGZ op de vraagschok in 2012

In 2012 heeft de overheid het basispakket verkleind en eigen betalingen in de curatieve GGZ ingevoerd. Dit resulteerde in een afname van het aantal patiënten dat zorg zocht bij GGZ-zorgaanbieders. In deze studie evalueert het CPB de periode 2008-2013 en wordt nagegaan hoe zorgaanbieders in de GGZ reageerden op de vraagschok.

Accent 3: Verbetering ramingen

Het programma Zorg blijft investeren in de reguliere zorgramingen om op een meer systematische manier recent beschikbaar komende informatie en signalen uit het veld te kunnen betrekken in de ramingen, waaronder Keuzes in Kaart, de doorrekening van het regeerakkoord, CEP en MEV.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Policy Brief over praktijkvariatie in de zorg (derde kwartaal).
- Effecten van gezinssamenstelling op het gebruik van gemeentelijke langdurige zorg (publicatievorm te bepalen in overleg met de financier, samen met programma DO, vierde kwartaal).
- Discussion Paper over eigen risico (tweede kwartaal).
- Achtergronddocument bij het Eigen Risico Model (vierde kwartaal).
- Discussion Paper over nominale premie en concurrentie (tweede kwartaal).

Het programma **Financiële markten** analyseert ordeningsvraagstukken die betrekking hebben op de financiële sector en de interactie tussen de financiële markten en de reële economie vanuit micro-economisch perspectief. Complementair onderzoek vanuit macro-economisch perspectief vindt plaats in het programma Macro Financieel. Het langetermijnonderzoeksperspectief betreft de publieke belangen die overheidsbeleid rechtvaardigen op bancaire markten, verzekeringsmarkten en pensioenmarkten. Daarbij ligt in 2017 de focus op actuele beleidsdiscussies over consumentenschuld (*Loan To Value ratio*), de structuur van de financiële sector en de financiering van bedrijven.

Accent 1: Financieringslandschap

Financiële systemen laten kapitaal stromen naar productieve bedrijven. Er zijn twee hoofdvormen: een bankgedomineerd (of *relationship based*) systeem en een marktgedomineerd (of *arm's length*) systeem. Tegelijkertijd zet de opmars van FinTech-startups, technologiebedrijven van buiten de traditionele financiële wereld, druk op de traditionele dienstverleners in de financiële sector. Hoe het financiële systeem zich kan ontwikkelen, is beschreven in de Policy Brief 'Toekomst financiële sector' beschreven. In het vervolg hierop zoekt het programma systematisch naar indicatoren die de mate van ontwikkeling van financiële systemen in de twee hoofdvormen en FinTech illustreren, hoe de markten voor vreemd en eigen vermogen zich ontwikkelen en welke problemen daar spelen, hoe de financiële systemen in landen van elkaar verschillen en hoe de verschillende financiële systemen presteren.

Accent 2: Woningmarkt en de keuze van schuldratio

Internationaal gezien hebben Nederlandse huishoudens hoge schulden. De belangrijkste vorm daarvan is de hypotheekschuld. De hoge schuld niveaus en hoge initiële Loan-to-Value (LTV)ratio's van Nederlandse huishoudens blijven zowel internationaal (IMF, OESO) als in Nederland (FSC) onderwerp van discussie. Het programma onderzoekt empirisch welke factoren de keuze van huishoudens voor een bepaalde LTV- ratio bepalen bij het afsluiten van een hypotheek. Dit onderzoek sluit aan bij eerdere studies naar het effect van verlagen van de LTV-limiet en empirisch onderzoek naar de effecten van onderwater staan op basis van CBS-microdata.

Accent 3: Gedragsreacties in bijzondere financiële tijden

Centrale banken voeren al geruime tijd een expansief monetair beleid. Zoals het er nu naar uitziet, ligt het niet voor de hand dat het expansieve monetaire beleid snel wordt afgebouwd. Het leek lange tijd een taboe, maar banken beginnen in respons op het ECB-beleid negatieve spaarrentes in rekening te brengen bij particuliere spaarders. Het programma zal daarom onderzoeken welke gedragsreacties bij banken, consumenten en bedrijven kunnen ontstaan op expansief monetair beleid. Daarbij zal het proberen te duiden wat dit kan betekenen voor de Nederlandse economie en wat Nederlandse beleidsmakers kunnen doen.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Risicorapportage over financiële Markten, notitie (tweede kwartaal).
- Policy Brief over gedrag in bijzondere financiële tijden (derde kwartaal).
- Discussion Paper over de keuze van schuld niveaus door huishoudens (tweede kwartaal).
- Discussion Paper over het veranderend financiële landschap (vierde kwartaal).

Het programma **Innovatie en Wetenschap** richt zich op ordenings- en transitievraagstukken rond innovatie en wetenschap. Het accent van het programma ligt op financierings- en sturingsvraagstukken rond wetenschappelijk onderzoek en innovatie en op de implicaties van digitalisering voor het overheidsbeleid. Naar aanleiding van de rapporten 'Kansrijk innovatiebeleid' en 'Kansrijk wetenschapsbeleid' zijn er verschillende projecten rond de vormgeving van de financiering van zowel privaat als publiek onderzoek. Digitalisering is nauw verbonden met innovatie en vergroot de mogelijkheden voor onderzoekers, bedrijven en consumenten. Tegelijkertijd ontstaan er nieuwe beleidsvraagstukken rond privacy, cyberveiligheid en de werking van markten.

Accent 1: Kwantificering belang cybersecurity

Bedrijven en overheden steken veel geld in cybersecurity. De omzet van Nederlandse bedrijven aan cybersecuritydiensten in 2014 bedroeg zo'n 7,5 miljard euro (VKA 2016). De rijksoverheid is vooral actief bij vitale sectoren. Het is echter onduidelijk hoeveel deze investeringen de economie als geheel opleveren. Effectmeting is vooralsnog moeilijk, maar het CPB kan in samenwerking met onder meer CBS en het NCSC de kosten en opbrengsten van cybersecurity beter in kaart brengen en gaan monitoren. Met een jaarlijkse enquête van het CBS onder huishoudens én bedrijven wordt er beter inzicht verkregen in preventie, manifestaties van cybercriminaliteit en de gevolgen ervan.

Accent 2: Economie van informatiemarkten

Informatie speelt een steeds centralere rol in de economie. Via mobiele telefoons, internetplatforms, of betalingssystemen verzamelen bedrijven grote hoeveelheden gegevens over het gedrag en de karakteristieken van consumenten. Beleidsmakers en bedrijven worstelen met vragen als: Hoe creëer je vertrouwen in borging van privacy bij medische toepassingen? Hoe voorkom je miss-selling van financiële producten in financiële markten? Hoe zorg je voor betrouwbare kwaliteitsevaluaties bij internetplatforms? Hoe kan de overheid de betrouwbaarheid van wetenschap bevorderen? Onder welke omstandigheden heeft een bedrijf er belang bij om een goede reputatie op het gebied van privacy op te bouwen en wanneer ontbreken de prikkels hiervoor? In dit project onderzoeken we hoe reputatiemechanismen werken, wat je aan de markt kunt overlaten en wat niet, en welke beleidsinstrumenten de overheid heeft als de markt faalt. De antwoorden op deze vragen bieden

aanknopingspunten voor algemeen beleid op het gebied van reputatievorming (denk aan identificatie, *right to be forgotten*, privacy).

Accent 3: Experimenten met onderzoeksfinanciering

In verschillende landen worden experimenten gedaan met de financiering van wetenschappelijk onderzoek. Zo heeft de NSF (Amerikaanse National Science Foundation) voor enkele onderzoeksprogramma's de deadlines afgeschaft, wat tot de helft van het aantal aanvragen leidde. Ook in Nederland zijn er verschillende nieuwe ideeën voor experimenten. Zo kunnen winnaars in een topgroep worden geloot of kunnen wetenschappers de middelen zelf onderling verdelen. Het programma zal het initiatief nemen voor experimenten op dit gebied in samenwerking met andere organisaties.

In 2017 verschijnen de volgende publicaties:

- Notitie risicorapportage over cyberveiligheid in de economie (tweede kwartaal).
- Policy Brief over de regulering van informatiemarkten (derde kwartaal).
- Discussion Paper over reputatievorming op Marktplaats.nl (vierde kwartaal).
- Policy Brief over de vormgeving van onderzoeksfinanciering (derde kwartaal).
- Policy Brief over fiscaal innovatiebeleid in Europa (derde kwartaal).

8 Sector Fysieke omgeving

De sector Fysieke Omgeving wil een belangrijk kenniscentrum zijn voor de ontwikkeling en toepassing van samenhangende en beleidsrelevante economische analyses op het gebied van de regionale economie en decentrale overheden, infrastructuur en duurzaamheid.³ De ontwikkeling, verbreding en verdieping van Maatschappelijke Kosten-Baten Analyses (MKBA) ligt in het hart van de sector. De sector wil een gezaghebbende en breed vertrouwde bron van wetenschappelijke economische onderbouwing van beleidsvragen op deze terreinen zijn. Academische partners zijn Steven Brakman en Maarten Allers. Naar een academische partner met een niet-economische achtergrond wordt nog gezocht.

Het programma **Stad, mobiliteit en regio** richt zich de komende jaren vooral op vraagstukken op de volgende drie terreinen: interactie van ruimte en mobiliteit, regionale en stedelijke grond-, vastgoed en arbeidsmarkten en het beter benutten van infrastructuur⁴ (niet in 2017). Analyses op basis van microdata nemen hierbij een steeds belangrijker plaats in. Het programma is daarnaast aanspreekbaar voor 'water'-gerelateerde beleidsvragen.

---

³ Veel onderzoek in de sector vindt plaats in samenwerking met departementen (incl. RWS), collegakennisinstellingen/planbureaus zoals PBL, SCP en Deltares, Nederlandse en buitenlandse universiteiten, het CBS en het Kadaster.

⁴ In Kansrijk mobiliteitsbeleid werd rond het eerste en derde thema geconstateerd dat er belangrijke kennislacunes bestonden.

Accent 1: Interactie van ruimte en mobiliteit

Het onderzoek in het kader van de interactie tussen ruimte en mobiliteit bouwt voort op de studie naar agglomeratie-effecten uit 2016. Die studie bevestigde dat mensen productiever zijn in gebieden met een hogere economische dichtheid. Nieuw is dat blijkt dat ze juist ook productiever worden door het (meerjarig) werkzaam zijn in zulke gebieden. Dit laatste dynamische agglomeratie-effect wordt in 2017 verder geanalyseerd en zal naar verwachting een nieuw licht werpen op de principes achter de ruimtelijke ordening.

Accent 2: Regionale en stedelijke grond-, vastgoed en arbeidsmarkten

Het tweede accent in 2017 is de woningmarkt. Uit een gezamenlijke publicatie met het Planbureau voor de Leefomgeving uit 2016 blijkt dat er tot 2030 een extra vraag in de Randstad ontstaat van tussen de kwart- en één miljoen woningen. De recent sterk gestegen woningprijzen in grote steden van de Randstad geven aan dat de druk hoog is. De vraag is hoe de markt reageert: gaan die woningen er komen en wat voor woningen en waar komen ze dan. In eerste instantie richt het onderzoek zich op het vaststellen van de regionale en nationale prijselasticiteiten van extra woningaanbod. Het is onderdeel van een in 2018 te verschijnen boek over de 'determinanten van woningaanbod'.

In 2017 zullen de volgende publicaties verschijnen:

- Discussion paper over dynamische en statische agglomeratie-effecten (vierde kwartaal).
- Policy Brief over agglomeratie-effecten en implicaties voor de ruimtelijke ordening (vierde kwartaal).
- Notitie over prijselasticiteit van woningaanbod in Nederlandse regio's (derde kwartaal, in samenwerking met sector 1).

Het programma **Maatschappelijke kosten-batenanalyses (MKBA)** bouwt enerzijds voort op de traditie waarin we het gebruik van MKBA's bij de beleidsvoorbereiding voor alle beleidsterreinen bevorderen, de kwaliteit van MKBA's bewaken en meer algemeen conceptuele kaders aanreiken voor beleidsvragen. Vanaf 2016 is binnen dit programma een nieuwe meerjarige onderzoekslijn Circulaire Economie (CE) van start gegaan om dit beleidsthema te voorzien van objectiveerbare criteria om beleidskeuzes te onderbouwen en te optimaliseren.

Accent 1: De methodiek van kosten-batenanalyses

Het eerste accent voor 2017 heeft betrekking op de methodiek van de kosten-batenanalyses. In de huidige MKBA-praktijk wordt onzekerheid op twee manieren in beeld gebracht. Aan de ene kant wordt gewerkt met meerdere toekomstscenario's. Aan de andere kant wordt gebruik gemaakt van een risicopremie op de discontovoet. Er is onduidelijkheid of het gebruik van deze beide methoden samen wel terecht is.

De kabinetsbrief bij het advies van de Werkgroep Discontovoet vraagt het CPB dit uit te zoeken

Accent 2: Circulaire economie

In het kader van de meerjarige onderzoekslijn circulaire economie is het onderzoek allereerst gericht op de uitwerking van een conceptueel analytisch denkkader over de economische aspecten van circulaire economie en circulair economisch beleid. Het gaat hierbij om de werking van markten, marktfalen en externe effecten, en de rol van de overheid. Het denkkader gaat in op de transmissie naar de economische structuur, productiviteit, verdienvermogen, macro-economie en brede welvaart. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar verschillende stadia in een productieketen (grondstof, ontwerp, productie, consumptie, afdanken, recyclen of als afval storten/verbranden) en naar verschillende sectoren en materiaalketens die geïdentificeerd zijn in het Rijksbrede programma CE. Ten slotte wordt nagegaan hoe verschillende circulair-economische businessmodellen in economische zin werken en welke belemmeringen er zijn om ze tot bloei te laten komen.

Daarnaast wordt onderzocht wat kwantitatief de belangrijkste trends en ontwikkelingen op het gebied van grondstoffen, materialen en afval zijn. Dit biedt tevens inzicht in hoe stromen en voorraden zijn samengesteld, welke prijzen en externe effecten een rol spelen en – in aansluiting op het Rijksbrede Programma Circulaire Economie – hoe dit verschilt over prioritaire sectoren. Beide studies vormen de opmaat naar een boek over circulair economisch beleid dat in 2018 gaat verschijnen.

In 2017 zullen de volgende publicaties verschijnen:

- Notitie over discontovoet en scenario's (tweede kwartaal).
- Policy Brief over de economische aspecten van circulair economisch beleid (derde kwartaal).
- Notitie met een kwantificering van de belangrijkste circulair economische ontwikkelingen en trends (vierde kwartaal).

Het programma **Decentrale Overheden** doet onderzoek naar de financiering van decentrale overheden en hun rol in het aanbod van publieke voorzieningen met in het bijzonder aandacht voor de decentralisaties in het sociaal domein. Het programma richt zich op wat er werkt in het sociale domein⁵, gemeenten en de integratie van vluchtelingen, de toekomst van de financiële verhouding (niet in 2017) en de uitsortering van inwoners naar gemeentelijke voorzieningen (niet in 2017).

Voor het CPB hieraan gaat werken, is er nog een spin-off van eerder werk. In het boek Groei & Krimp is namelijk een nieuwe methode ontwikkeld voor de optimale timing

---

⁵ Rond dit thema zoeken we samenwerking met de vakgroep Psychiatrie van het UMC Groningen.

en locatiekeuze van nieuwbouw. Kern daarvan is de vergelijking van opstalwaarde met bouwkosten. In een Discussion Paper wordt deze nieuwe methode nauwkeuriger uitgewerkt dan in het boek mogelijk was en wordt de toepassing verbreed.⁶

Accent 1: Inkoopvoorzieningen in het sociaal domein

Onderdeel van dit accent is de publicatie van een Policy Brief over de inkoop van voorzieningen in het sociaal domein. Dit is een logisch vervolg op eerdere projecten over uitbesteding van de nieuwe Wmo-taken (2015) en over de markt en gebruikers van huishoudelijke hulp (samen met SCP 2016).

Accent 2: Integratie van vluchtelingen

Het programma start met een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen. Hierbij zal de focus in eerste instantie liggen op de relatie tussen omstandigheden die geschetst zijn in het aanvraagtraject en de latere uitkomsten op de arbeidsmarkt. Zo is het programma geïnteresseerd in de invloed van de duur van de asielprocedure en de arbeidsmarktomstandigheden in het gebied waar de asielvrager verblijft. Uiteindelijk zal deze onderzoekslijn zich toespitsen op de effectiviteit van het gemeentelijk instrumentarium om de integratie van vluchtelingen te bevorderen.

In 2017 zullen de volgende publicaties verschijnen:

- Discussion Paper over nieuwbouw en de waarde van opstal (tweede kwartaal).
- Policy Brief over inkoop in het sociaal domein (derde kwartaal).
- Discussion Paper over de integratie van vluchtelingen (vierde kwartaal).

---

⁶ Later in 2017 wordt deze nieuwe methode ook gebruikt in de eerder genoemde studie naar de prijselasticiteit van woningaanbod in Nederlandse regio's.

9 Indicatieve publicatiekalender⁷

Tabel 9.1 Eerste kwartaal

Titel	Sector
Discussion Paper Conditional Forecasting Using Nonlinear Models With Forward-Looking Expectations	Macro-economische Analyse
Discussion Paper over Onderwijsachterstandenbeleid	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Discussion Paper over Effectiviteit scholingsaftrek	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Discussion paper over verhouding van eerste en tweede pensioenpijler	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Netspar Design paper over keuzevrijheid in de uitkeringsfase van pensioenregelingen	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Policy Brief over fiscaal innovatiebeleid	Marktordening

Tabel 9.2 Tweede kwartaal

Titel	Sector
Achtergronddocument met geactualiseerde vpb-simulaties met CORTAX	Publieke Financiën
Policy Brief over economische effecten van vrij verkeer van personen	Macro-economische Analyse
Policy Brief over afbouw van Quantitative Easing	Macro-economische Analyse
Discussion Paper over eigen risico	Marktordening
Discussion Paper over nominale premie en concurrentie	Marktordening
Risicorapportage over financiële Markten, notitie	Marktordening
Discussion Paper over de keuze van schuld niveaus door huishoudens	Marktordening
Notitie risicorapportage over cyberveiligheid in de economie	Marktordening
Policy Brief over economische effecten van vrij verkeer van personen	Macro-economische Analyse
Notitie over discontovoet en scenario's	Fysieke omgeving
Discussion Paper over nieuwbouw en de waarde van opstal	Fysieke omgeving

⁷ Exclusief vaste producten zoals ramingen en in 2017 ook de MLT.

Tabel 9.3 Derde kwartaal

Titel	Sector
Policy Brief en Discussion Paper over fiscale ondernemingsfaciliteiten	Publieke financiën
Achtergronddocument over de MICSIM-aanpassingen	Publieke financiën
Notitie over prijselasticiteit van woningaanbod in Nederlandse regio's (samen met sector 5)	Publieke financiën
•Achtergronddocument over dynamisering van het multiplier-threshold model	Publieke financiën
Discussion Paper How strong is the evidence for a productivity slowdown: a sectoral analysis?	Macro-economische Analyse
Discussion Paper over Eerst de Klas en Onderwijstraineeships	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Discussion Paper over drie experimenten om voortijdig schoolverlaten tegen te gaan	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Policy Brief over praktijkvariatie in de zorg	Marktordening
Policy Brief over gedrag in bijzondere financiële tijden	Marktordening
Policy Brief over de regulering van informatiemarkten	Marktordening
Policy Brief over de vormgeving van onderzoeksfinanciering	Marktordening
Policy Brief over de economische aspecten van circulair economisch beleid	Fysieke omgeving
Policy Brief over inkoop in het sociaal domein	Fysieke omgeving

Tabel 9.4 Vierde kwartaal

Titel	Sector
Policy Brief over inkomensongelijkheid en -mobiliteit en effect van beleid	Publieke financiën
Discussion Paper over structurele aspecten inflatieraming	Publieke financiën
Policy Brief over kwetsbaarheden overheidsbegroting	Publieke financiën
Discussion Paper 'Vulnerability of government budgets'	Publieke financiën
Discussion Paper over de impact van de global trade slowdown op de voor Nederland relevante wereldhandel	Macro-economische analyse
Discussion Paper over vermogensopbouw over de levensloop	Macro-economische analyse
Policy Brief over Deeltijdpensioen	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Discussion Paper over de dynamiek op de arbeidsmarkt	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Discussion Paper over verschillende schooltijdenarrangementen en arbeidsparticipatie	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Achtergronddocument over GAMMA	Arbeid, onderwijs en pensioenen
Effecten van gezinssamenstelling op het gebruik van gemeentelijke langdurige zorg	Marktordening
Achtergronddocument bij het Eigen Risico Model	Marktordening
Discussion Paper over het veranderend financiële landschap	Marktordening
Discussion Paper over reputatievorming op Marktplaats.nl	Marktordening
Discussion Paper over dynamische en statische agglomeratie-effecten	Fysieke omgeving
Policy Brief over agglomeratie-effecten en implicaties voor de ruimtelijke ordening (vierde kwartaal).	Fysieke omgeving
Discussion Paper over de effectiviteit van een circulair economische beleids optie	Fysieke omgeving
Discussion Paper over de integratie van vluchtelingen	Fysieke omgeving